

„VERSTEHENDE SOCIOLOGIE“ MAXA WEBERA I ANALITIČKA TEORIJA DRUŠTVA

Vebera (Max Weber 1864—1920) mnogi uzimaju sasvim ozbiljno za jednu od najvećih figura sociološke i filozofske misli XX veka. „Izuzev možda Marksia i donekle Frojda (Freud) — čiji uticaj, uostalom, prelazi granice sociologije kao posebne društvene nauke — niko nije tako snažno i duboko podstakao sociološku maštu i toliko obogatio sociološku misao kao što je to učinio Maks Weber. U izvesnom smislu treba reći da se s Veberom može porebiti kamo još Emil Dirken (Emile Durkheim), koji se, inače, toliko razlikuje od njega u nizu bitnih tačaka, uprkos tome što je u nekim drugim ne manje važnim tačkama toliko blizak njemu. Da li je onda čudno što savremena sociologija u Veberu i Dirkemu slavi svoje prave osnivače, dok Konta (Comte) i Spensera (Spencer), koji su joj pored imena dali i prve teorijske podsticaje, ubraja samo u svoje najstarije pokrovitelje”.¹ Lukač (Lukács) opet, uzima Vebera „za najznačajnijeg nemačkog građanskog sociologa i istoričara vilhelmovskog perioda”,² dok se od drugih tvrdi kako je Weber položio osnove i nekim savremenim opštim teorijama kao što je Parsonsova (Parsons) „teorija socijalnog dejstva”, ili nekim posebnim učenjima kakva je „škola sociologije religije Maksia Vebera”³ i dr.

Enciklopedijski obrazovan duh Maksia Vebera doprinoeo je teorijском i empirijskom saznanju mnogih fenomena ekonomije, prava, filozofije, kulturne istorije i politikologije. Iako je njegova celokupna (dakle i sociološka) misao bila uglavnom nesistematisovana, ostalo je veliko bogatstvo ideja koje je on za života objašnjavao.

Sociološka teorija M. Vebera se formira uglavnom u poslednjem periodu njegovog života i naučnog rada, a najveći rezultat toga je pokusaj sistematizacije svojih socioloških preokupacija desetak poslednjih godina svoga života, prikazan posle njegove smrti kao objavljeno delo

¹ M. Đurić, *Sociologija Maxa Webera*, Zagreb, 1964. godine, str. 7—8.

² Đ. Lukač, *Razaranje umu*, Beograd, 1966., str. 60.

³ V. Marsistskaja i buržoaznaja sociologija segodnja, Moskva, 1964., str. 351, 432.

Privreda i društvo (Wirtschaft und Gesellschaft). Uopšte je mišljenje da je Veber mislilac sa „malo sintetičkog dara“ ali sa velikom erudicijom i sposobnošću da istorijski iskustveni materijal iz najvažnijih oblasti društvenog života prikupi, analizira, rasporedi i opiše kao realnost kontinuiteta društvenog bića, ne upuštajući se uvek u njihovu unutrašnju logiku, zakonomernost i povezanost. Zato Veberovo misao-no-praktično stvaralaštvo jeste lepeza koja se širi od čisto filozofskih, filozofsko-istorijskih i etičkih pretpostavki do praktično-političkih objekcija, od opštih naučno-metodoloških istina do analize uloge kapitala i suštine kapitalizma, od shvatanja socijabiliteta ličnosti do pojma etničkih grupa i urbane zajednice, od interesovanja za probleme društvene stratifikacije do prirode klasne borbe itd.

Veber je kao i bezmalo čitava nemacka filozofija XIX i XX veka od Kanta do Hegela, bio idealista u svojim osnovnim shvatanjima sveta pa i ljudskog društva. U izvesnom smislu on je jedan od preteča savremene analitičke škole koja zadatku društvenih nauka (pa i sociologije) vidi u izučavanju osmišljenosti ljudskih radnji, razumevanjem svesnih ponašanja ljudi i otkrivanjem njihovih kulturnih vrednosti.

Po Veberu, bliže određen zadatku sociologije jeste izučavanje društvene stvarnosti i to, za razliku od formalističke sociologije, izučavanje njenog kulturno-istorijskog značenja. U prvom redu predmet sociologije mora biti istraživanje neposredno date istorijske etape ljudskog društva, u Veberovom slučaju kapitalizma. Ta stvarnost je neuobičena, konfuzna, amorfna po svojoj prirodi, a (sociološka) naučna misao mora doprineti njenom osmišljavanju, utvrditi njenu specifičnost, njene pretpostavke i tendencije razvoja.

„Sociologija, kaže Veber, treba da znači jednu nauku koja hoće da razume i protumači ljudsko delanje, i na taj način uzročno objasni njegov tok i njegove posledice. Pri tom, pod delanjem treba razumeti ljudsko ponašanje (svejedno da li spoljašnje ili unutrašnje činjenje, propuštanje ili trpljenje), ali samo onda i ukoliko onaj koji dela ili oni koji delaju vezuju za njega neko subjektivno značenje. A društveno delanje treba da bude takvo delanje koje na osnovu značenja koje mu pojedinac ili pojedinci pridaju uzima u obzir ponašanje drugih i koje se u svom toku orijentiše prema njemu.“⁴

...
Sociologija se bavi proučavanjem tipova društvenog delanja za razliku od istorije koja nastoji da uzročno objasni pojedinačne događaje koji su značajni, to jest koji su od uticaja na ljudsku sudbinu“.⁴

Sam pojam društva Veber shvata individualistički i nominalistički, videći u pojedincu osnovu društvene organizacije, a u čovekovom delovanju centralni predmet sociologije. Zato sa sociološkog stanovišta

⁴ Veber, *Društvena akcija i njeni tipovi*, v. *Teorije o društву*, Beograd, str. 170 do 173. Osnovni tipovi društvenog delanja, po Veberu su sledeći: „1) ciljno-racionalno delanje, kad neko dela u skladu s izvesnim očekivanjima u pogledu ponašanja predmeta spoljašnjeg sveta i drugih ljudi, koristeći ova očekivanja kao uslove ili sredstva za postizanje vlastitih ciljeva kojima racionalno teži; 2) vrednosno-racionalno delanje, kad neko dela na osnovu svesne vere u apsolutnu vrednost jednog oblika ponašanja, bilo da je ovo etičko, estetsko, religiozno ili kakvo drugo, i to samo radi njega i bez obzira na uspeh; 3) afektivno delanje, kad neko afektivno i naročito emocionalno dela, povodeći se za aktuelnim afektima i duševnim stanjem; 4) tradicionalno delanje, kad neko dela naviknut dugim ponavljanjem“ (Ibid., str. 171).

društvene tvorevine treba shvatiti kao spletove međusobno povezanih pojedinačnih radnji i treba ih bez izuzetka svesti na delanje koje se može razumeti, to jest na delanje konkretnih ljudi koji u njima učeštuju. Tako je polazna tačka sociologije, koja se bavi razumevanjem, čovek i njegovo delanje pošto je to delanje jedino što se može razumeti.⁵

Iz ovakvog stanovišta jasno proizilazi i shvatanje o subjektivnosti društvenih pojava koje, opet, vodi, u osnovi, psihologističkim i subjektivno-idealističkim koncepcijama, pošto se u psihičkim činiocima (namera, htenje, volja, ideje) vide uzročnici ljudskih interakcija. „... Subjektivistički karakter Weberove sociologije izražava se najjasnije u pojmu zakona. („Zakoni”, kako se obično označavaju poneke teoreme sociologije koja razumeva, ... su posmatranjem učvršćenje tipične šanse jednog toka socijalnih radnji koje treba očekivati kada su date izvesne činjenice, šanse koje su razumljive iz tipičnih motiva i tipično zamišljene namere aktera”. M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1921, s. 9).

Koncepcija „šanse” M. Webera je, naime, s jedne strane podražavanje mahističke interpretacije prirodnih pojava, a s druge je određena psihološkim subjektivizmom teorije „marginalizma”, ona preobraća objektivne forme, promene formi, zbivanja itd. društvenog života u zbirku ispunjenih ili neispunjenih „očekivanja”, a njegove zakonitosti su više ili manje verovatne „šanse” za ispunjenje takvih očekivanja. Takođe je jasno da sociologija koja radi u tom pravcu u svojim uopštavanjima može doći samo do apstraktnih analogija”.⁶

Ali ako je na razumevanju akcenat metodoloških pristupa Weberovih socioloških istraživanja, za njega je ono (razumevanje) jedan vid saznanja psihičkih motiva čovekovih radnji koji im daju određena značenja i smisao što nije svojstveno prirodnim pojavama. Na taj način Weber otkriva vezu imzeđu unutrašnjih pobuda ličnosti i njihovih spoljašnjih manifestacija koje možusobno povezane i čine ljudsko društvo kao predmet sociologije.

Weber je išao dalje od proste deskripcije unutrašnjih značenja pojedinačnih ljudskih radnji. On je u istovetnosti, ponovljenosti smisla određenih vrsta delanja tražio i neke opšte oblike, pravilnosti, tzv. *idealne* tipove, kao srednje vrednosti, kao rezultante *stvarnih* ponašanja i manje ili više udaljena od njih. Sociološka nauka prema tome istražuje uzroke i načine odstupanja stvarnih ponašanja od njihovih idealnih tipova što u stvari znači uzročno objašnjenje stvarnih ponašanja koja su različito motivisana zbog čega i idealni tipovi ne mogu postojati kao strogi naučni zakoni.

I tako, „polazeći od razumevanja značenja Weber izgrađuje svoj drugi poznati sociološki metod, tipološki. Naime, putem tumačenja i razumevanja unutrašnjih značenja čestih ljudskih ponašanja sociolog izgrađuje pojedine *tipove* ponašanja. Ovi tipovi su *idealni* zato što predstavljaju „mentalne slike dobijene utopijskom racionalizacijom”, tj. njih sociolog izgrađuje polazeći od jednog jedinog značenja, smisla

⁵ V. M. Đurić, *Sociologija Maxa Webera*, str. 67.

⁶ G. Lukač, *Razaranje uma*, str. 484—485.

(motiva) ljudskog ponašanja, po pravilu od racionalnosti ponašanja (ali se mogu stvoriti i idealni tipovi neracionalnog ponašanja) ...".⁷

Teško je jednom definicijom obuhvatiti suštinu, oblike i misaone tendencije Veberove „verstehende” sociologije, njene metodološke pretpostavke, a ako je i činjeno tako što uvek je činjeno sa ogradama koje su ukazivale na određene često nepremostive teškoće. Ipak, „opšta konцепција sociologije Vebera mogla bi se ukratko shvatiti kao sledeće: Predmet socioloških istraživanja su društvena delanja ljudi; to su smisalna delanja; objasnitih možemo ukoliko shvatimo subjektivni smisao koji ljudi delujući daju svojim delanjima; za razumevanje tog smisla sociolog konstruiše „idealne tipove” procesa delanja i, upoređujući stvarna delanja sa idealnim tipovima, otkriva motive i uslove koji vode odvajaju stvarnog delanja od idealnog tipa; metoda idealnih tipova omogućava objašnjenje društvenih delanja preko razumevanja njihovog smisla”.⁸

Pošto je kapitalizam neposredno dati društveni sistem kome je pripadao Veber mu posvećuje glavnu istraživačku pažnju dolazeći, pritom, do značajnih otkrića od kojih ga neka približuju istorijskom materializmu a neka sasvim udaljuju od njega. Tako, na primer, Veber utvrđuje:

- da je kapitalizam društveno-ekonomski situacija savremenog čoveka;
- da je kapitalistička formacija kvalitativno nova dotle nepoznata u istoriji čovečanstva;
- da su privredni uslovi i organizacija ekonomskog života — proizvodnja materijalnih dobara bitan faktor kvalitativne razlike između kapitalizma i društveno-ekonomskih sistema koji su mu prethodili;
- da su protestantski duh i moral bitan preduslov kapitalističke racionalizacije života a time i sistema modernog kapitalizma;
- da su robna proizvodnja, slobodno tržište, profit, klase slobodnih radnika odvojenih od sredstava za proizvodnju, stroga podela rada, kapital itd. osnovne kategorije kapitalizma;
- da je kapitalizam vrhunac racionalne organizacije privrede i društva;
- da je industrijski (građanski) kapitalizam osnovni oblik modernog kapitalizma za razliku od političkog kapitalizma koji se javlja i ranije;
- da je svako kulturno-istorijsko izučavanje društvenih pojava radi objašnjenja postojećih društvenih procesa, odnosa i tvorevinu, dakle i kapitalističkih,
- itd.

Očigledno je da i na terenu ovih istraživanja Veber ostaje privržen svojoj teoriji značenja težeći da pokaže da u razumevanju smisla delatnosti modernog čoveka kapitalističkog društva leži objašnjenje čitavog poretka odn. da se u subjektivnim, psihičkim motivima (činiocima) nalazi osnova nove organizacije privrede industrijskog kapitalizma.

⁷ R. Lukić, *Osnovi sociologije*, Beograd, 1962., str. 115—116.

⁸ Jan Szczepanski, *Sociologia*, Warszawa, 1961, str. 329.

Tako, na primer, on smatra da u „religioznoj etici” i naročitom pogledu na svet leži objašnjenje kapitalističkog duha, a time i načina proizvodnje. To je smisao i sledećih njegovih rečenica kada kaže: „Ma koliko društveni uticaji, ekonomski i politički determinisani, na religioznu etiku mogu biti izraziti u nekom posebnom slučaju, njena obeležja prvenstveno potiču iz religioznih izvora i, pre svega, iz sadržine njenih proklamacija i njenih obećanja. Često već prva sledeća generacija daje nova tumačenja osnovnih oblika tih proklamacija i obećanja. Takva nova tumačenja prilagođavaju nova otkrića potrebnama religiozne zajednice. U tom slučaju se religiozne doktrine, u najmanju ruku, prilagođavaju *religioznim potrebama*. Ostale oblasti interesovanja mogu da imaju samo sekundarni značaj”.⁹ U takvom kontekstu pojmove nalazi se objašnjenje i kapitalističkog društva kao pojave *sui generis*.

„Ideje M. Vebera kreću se uvek u tom pravcu da se ideološkim (religioznim) pojavama sve više pripisuje ‘imanentan’ razvitak koji proističe iz njih samih, ta tendencija se zatim uvek tako preokreće da dobije uzročni prioritet za celokupan proces”.¹⁰

Istine radi, međutim, treba reći da je Veber bio blizak jednom sociološkom pluralizmu najmanje koliko i idealističkom monizmu. On je u idejama, duhu, psihičkim motivima video osnovu date objektivne strukture ali nije zanemarivao ni druge: ekonomske, socijalne, političke i sl. Veber, piše Sorokin, „opravdano kaže da ima situacija u kojima se ekonomski činilac može uzeti kao ‘promenljiva’, sa religijom ili madijom kao njenom ‘funkcijom’; isto tako ima situacija u kojima se ekonomske činilac može posmatrati kao funkcija religije”.¹¹ Sa tog gledišta on je u istorijskom materijalističkoj marksističkoj koncepciji društva koja se konstituisala u vreme formiranja i njegove sociološke misli video ono što i mnogi drugi dogmatičari — jednostranost markističkog metoda zbog navodne isključivosti primarnog značaja ekonomskog faktora, iako, objektivno, „Veberov sociološki sistem sadrži mnogo značajne i takođe za marksističku nauku o društvu korisne građe”.¹²

Što se tiče analitičke škole kao savremenog teorijskog pravca u sociologiji, ona se nadovezuje na učenje nemačkih neokantovaca iz tzv. „badenske škole”: Dilteja (Dilthey), Vindelbanda (Windelband), Rikerta i dr. na prelazu iz XIX u XX vek.

Škola je bila protivteža neopozitivizmu i identifikacije suštine zakona na humanističkih i prirodnih procesa. Kod humanističkih nauka radi se, međutim, ne samo o saznanju stvarnosti već i o njenom razumevanju.

Na toj koncepciji je nastala i analitička škola nazvana još i "škola sociologije razumevanja". Z. Bauman smatra da su analitičkoj školi u sociologiji prvi odredili kurs F. Znaniecki i V. Tomas (W. Thomas) u svom zajedničkom delu *The Polish Peasant in Europe and America* (1918—1920), a naročito Znaniecki u radovima *The Method of Sociology* (1934), *Social Actions* (1936) i *Cultural Sciences* (1952). Slične poglede

⁹ M. Weber, *Društvena psihologija svetskih religija. v. Teorije o društvu*, str. 1308.

¹⁰ G. Lukač, *Razaranje umu*, str. 478.

¹¹ Sorokin, *Sociologija II*, Beograd, 1933, str. 165.

¹² J. Goričar, *Sociologija*, Beograd, 1961, str. 47.

izrazili su i H. Becker (*Through Values to Social Interpretation*, 1956), P. Sorokin (*Social and Cultural Dynamics*, 1937), R. Redfield i dr. kao na primer, T. Parsons, R. Merton, Ch. Loomis koji svojim radovima čine izvestan poseban smer poznat kao škola strukturalno-funkcionalne analize.¹³

Bauman ovako interpretira teorijsko-metodološke koncepcije ove škole: „Istraživače društvenih pojava mora interesovati iznad svega ne zakonitosti koje se ispoljavaju u ponašanju ljudskih skupina (elementi ponavljanja u strukturi ponašanja), već *subjektivna* strana pitanja ili *značenje* koje ponašanje ima za njegov podmet ili delujuće ličnosti. Ponašanje ljudskih ličnosti mora interesovati sociologa pre svega sa strane smisla koje ove ličnosti pridaju svojim ponašanjima”.¹⁴

Za analitičku teoriju odredba smisla situacije u kojoj se odvija radnja, ponašanje i jeste sociološki aspekt izučavanja uzročnosti društvenih procesa i odnosa. To određivanje društvene situacije, njenog smisla znači, opet određivanje vrednosti (materijalne, idejne) na kojima je zasnovano ponašanje ličnosti ili određivanje normi, propisa i pravila ponašanja radi postizanja tih vrednosti. I tako, za analitičku teoriju, sociologija kao i sve druge društveno-humanističke nauke uzročno tumačenje pojava daju kao motivacijsko tumačenje ljudskih ponašanja.

Kao i Veber i predstavnici ovog sociološkog pravca u sociologiji uče da metoda koja omogućuje shvaćanje značenja ponašanja za ličnosti jeste *razumevanje*. Zato je za same sociologe od ogromnog značaja njihovo sopstveno društveno saznanje koje će im omogućiti da „iznutra“ analiziraju ludska ponašanja i da razumeju njihovu unutrašnju strukturu, kako bi se došlo do samih motiva što je cilj sociologije za razliku od prirodnjaka koji utvrđuju spoljašnje ponavljanje pojava, zakonitost necelishodnih procesa.

Iako analitička teorija (škola), tvrdi se, nema veliki broj predstavnika i otvorenih apologeta ona je mnogim svojim tezama okupacija mnogo više sociologa nego što to izgleda, upućujući ih na istraživanje pitanja motiva, normi, vrednosti ideja itd., dakle, na pitanja subjektivno-psihološke strane ljudskih ponašanja, razvijajući pri tom idealističke jednostranosti koje se kod Vebera nisu niti naslućivale.

Dr Petar Kosić

---

¹³ Z. Bauman, *Zarys socjologii*, Warszawa 1962, str. 64. U svom delu *Marks i savremena sociologija*, V. Korać posebno naglašava da su Veberove ideje ostale neobično aktuelne u gradanskom svetu, gde još uvek vrše najsnažniji uticaj na formiranje novrsnih socioloških teorija, o čemu izrazito govori sociološka orientacija savremenih američkih strukturalista. (Beograd, 1962, str. 311).

¹⁴ Z. Bauman, *Zarys socjologii*, str. 64.

LA „VERSTEHENDE SOCIOLOGIE” DE MAX WEBER ET LA THEORIE ANALYTIQUE DE LA SOCIETE

RÉSUMÉ

L'éminent théoricien allemand Max Weber est considéré sans réserve par beaucoup comme une des plus grandes figures de la pensée sociologique et philosophique de notre siècle. La raison en réside, certainement, dans le fait que l'esprit de Weber à érudition encyclopédique a contribué à la connaissance empirique et théorique de nombreux phénomènes de l'économie, du droit, de la philosophie, de l'histoire culturelle et de la politicologie.

Comme c'était le cas de presque toute la philosophie sociale allemande des XIXe et XXe siècles, Weber était idéaliste dans ses conceptions fondamentales de la société humaine. Il est l'un des précurseurs de l'école analytique moderne qui voit la tâche des sciences sociales (et de la sociologie) dans l'étude de la logique des actes humains, par la compréhension du comportement conscient des hommes et la découverte de leurs valeurs culturelles. Etant donné que dans son approche des recherches sociologiques, Weber met l'accent sur la compréhension, celle-ci est en même temps une forme de connaissance des motifs psychiques des actes humains qui leur donnent une signification et un sens déterminé, qui ne sont pas propres aux phénomènes naturels.

Weber ne se borne pas à une simple description des significations intérieures des différents actes humains. Il recherchait dans l'identité, la répétition du sens de certaines catégories d'actes les formes générales, les régularités, les „types idéaux”, comme valeurs moyennes, comme résultantes des comportements réels et plus ou moins éloignés de ces derniers.

Dans sa recherche de la formation capitaliste de la société, Weber reste attaché à sa théorie de la signification, s'attachant à démontrer que dans la compréhension du sens de l'activité de l'homme moderne de la société capitaliste réside l'explication de cet ordre dans son ensemble, c'est-à-dire que dans les motifs psychiques subjectifs réside le fondement de la nouvelle organisation de l'économie du capitalisme industriel.

L'école analytique, en tant que tendance théorique moderne dans la sociologie, repose sur l'enseignement des néocantiniens allemands de „l'école de Bade” (Dilthey, Windelband, Rikert et autres), ainsi que sur l'enseignement même de Max Weber. Tout comme Weber, les représentants de cette tendance sociologique dans la sociologie enseignent que la compréhension est la méthode permettant de comprendre la signification du comportement pour les personnes mêmes. C'est pourquoi d'une importance énorme pour les sociologues est leur propre connaissance sociale qui leur permettra d'analyser „à l'intérieur” les comportements humains et de comprendre leur structure interne, pour arriver aux motifs mêmes, ce qui est le but de la sociologie à la différence des naturalistes, qui constatent la répétition extérieure des phénomènes, la régularité des processus et rapports inconscients.

